

हाम्रो

वातावरण

वर्ष १७ अंक २, २०६१

भित्ते पत्रिका

शिक्षा छाडेर तरकारी खेतीमा

गरिबीकै कारण अध्ययन छाडेर तरकारी खेती गर्ने थुप्रै छन्। त्यसमध्येका एक हुन् बनेपा- ७ थापाकोटका राजु बुढाथोकी। राजुले आफ्नो पाँच जनाको परिवार तरकारी खेतीबाटै पाल्नु परेको छ। तर उनको व्याख्या अर्कै छ। उनीसँग तरकारी खेती गर्न आफ्नै जग्गा छैन। उनले वर्षमा प्रतिरोपनी दुईदेखि पाँच हजारसम्म भाडा तिरेर अर्काको जग्गा लिएका छन्। अर्काको जग्गा लिएर पनि उनको तरकारी बारीमा काउली, गोलभेंडा, खुर्सानी, आलुलगायत कोसेवाली र अन्य सागसब्जी देख्न पाइन्छ। तरकारी खेतीबाटै राजुले परिवार राम्रैसँग पालेका छन्।

बुढाथोकीलाई समयमा आफ्नो तरकारीले बजार नपाउने हो कि भन्ने चिन्ता लाग्छ। यदि तरकारी बिक्री भएन भने जग्गा धनीलाई तिर्नुपर्ने कुत, छोराछोरीको स्कूल शुल्क र घरमा समेत समस्या हुन्छ। तर, अहिलेसम्म त्यस्तो भइहालेको भने छैन। गरिब र अनपढमात्रै होइन, शिक्षित र

तरकारीले पालेको परिवार

सूर्योदय नहुँदै मिर्मिरे बिहानीमा स्कुले उमेरका छोरीहरू लिएर कान्छी तरकारी खेतीमा जान्छिन्। उनले आफ्नो बारीमा करेला, खुर्सानी, भेडे खुर्सानी, लौकालगायतका तरकारी र कोसेवालीमा बोडी लगाएकी छन्।

देवभूमि बालुवा गाविस- ७ की कान्छी दनुवारले तरकारी खेतीबाट ८ जनाको परिवार पालेकी छन्। करिब तीन रोपनीमा लगाएको गोलभेंडा, खुर्सानी, भेडे खुर्सानी, लौका बन्दाजस्ता तरकारीले नै उनीको सबै आवश्यकता पूरा गर्छ।

कान्छीका अनुसार राम्रो उत्पादन गर्न माटोमै मिल्नुपर्छ। खेतीका लागि आवश्यक सबै पौष्टिक एवं रासायनिक पदार्थसँग परिचित हुनुपर्छ।

जागिरेहरू पनि तरकारी खेतीतर्फ आकर्षित भएका छन्। देवभूमि बालुवा गाविस- ८ का हरिप्रसाद अधिकारी पनि शिक्षण पेशा छाडेर रानीपानीस्थित २ रोपनी जमिनमा आधुनिक तरिकाबाट तरकारी खेती गर्दैछन्।

सुरुमा त गाउँलेहरू हाँसेका थिए उनीदेखि, स्नातक मान्छे जागिर छाडेर माटोमा मिल्न आयो भनी। तर हरिले अस्थायी जागिर खाएर समय बर्बाद गर्नुभन्दा जीवनभर कमाई खाने तरकारी खेतीलाई नै रोजे।

शिक्षित किसानको हिसाबले गाउँमा रहँदाको आनन्द त हुन्छ नै, लामो समय मेहनत गरेर फलाएको तरकारी बजारमा पुर्‍याएर फाल्नुपर्दा उत्तिनै पीडा पनि। तरकारी खेतीबाट जेनतेन गुजारा चलेको बताउने अधिकारी मल र विषादीको उचित प्रयोगका लागि हरेक किसान शिक्षित हुनैपर्ने धारणा राख्छन्। तरकारी खेतीबाटै उनले १० जना परिवार पालेका छन्।

दुःख नगरी सुख हुँदैन भन्ने बुझेका व्यक्तिहरू किसान बने भने माटोमै मिलेर काम गर्छन्। अहिले शिक्षित बेरोजगारमात्र होइन, जागिरेहरू पनि स्वतन्त्रतापूर्वक आफ्नै बारीमा तरकारी लगाउँछन्। शिक्षितहरूले विषादीले पुर्‍याउने हानि-नोक्सानी र वातावरणमा पार्ने असरबारे चाँडै बुझ्छन्। हरिप्रसाद भन्छन्, स्वास्थ्यमा गम्भीर असर पार्ने विषादी तरकारीमा प्रयोग गर्दैनन्।

नासिकास्थान साँगाकी निर्मला जोशीले कोसेवाली (तरकारी खेती) बाट पाँच जनाको परिवार राम्रैसँग पालेकी छन्। अरु तरकारी वालीभन्दा कोसेवाली लगाउँदा सजिलो र आर्थिक हिसाबले पनि फाइदाजनक भएको उनको अनुभव छ। उनी एक वर्षमा ५/६ मुरी बकुल्ला बेच्ने गरेको बताउँछिन्। बजारमा एक मानो बकुल्लाको १० रुपैयाँसम्म पर्छ।

निर्मलामात्र होइन, काभ्रेका धेरै किसान कोसेवालीतर्फ आकर्षित भएका छन्। कोसेवालीबाटै परिवार पाल्न सकिन्छ भन्ने प्रमाण पनि त्यहाँका किसानहरूले दिएका छन्। यहाँका किसान खेतीमा प्रायः कोसेवाली छुटाउँदैनन्।

रासायनिक मल र विषादी अत्यधिक प्रयोग गर्दै आएका यहाँका किसान पछिल्लो समयमा भने त्यसलाई कम गर्दै लगेको बताउँछन्। अहिले तरकारी खेतीमा कम्पोष्ट मल र जैविक विषादी हाल्न सुरु गरेका छन् उनीहरू। अन्य तरकारी खेतीको तुलनामा कोसेवाली लगाउँदा परिश्रम कम गर्नुपर्ने र बजार पनि राम्रै पाउने हुँदा कोसेवालीतर्फ किसानहरू आकर्षित भएको पाइन्छ।

केराउ, बोडी, सिमी, भटमास, बकुल्ला, रहरजस्ता तरकारी खेतीले काभ्रेली किसानको जीवनस्तर उकास्न ठूलै सहयोग पुर्‍याएको छ। दिगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू भएका साँगा, कुशादेवी, चलालगणेशस्थान, ढुङ्खर्क, काभ्रे, शारदावतासे, पातलेखेत खनालथोक, डराउनेपोखरीलगायतका गाउँमा प्रशस्त कोसेवाली खेती गरिएको छ।

कुनै समय प्रचुरमात्रामा विषादी प्रयोग गर्ने क्षेत्रका रूपमा चिनिएको काभ्रे जिल्लाको पाँचखाल यतिबेला सोचेभन्दा फरक छ। आलु, बन्दागोभी, काउली, गोलभेंडा, तीतेकरेलाजस्ता तरकारी वाली तथा केराउ, बोडी, सिमी, भटमास, बकुल्लालगायतका कोसेवाली यहाँको मुख्य उत्पादन हुन्। किसानहरूले हाल यी वालीमा रासायनिक मलको विकल्प खोजेका छन्।

रासायनिक मल र विषादीको प्रयोग गर्नुपर्ने भए पनि किसानहरू उचित व्यवस्थापनतर्फ लागेका छन्। राजधानीको ठूलो बजार लिएको पाँचखालको तरकारी उपभोक्तामाझ जति परिचित छ, त्यति नै गुणस्तरको प्रश्न उठ्ने गरेको छ। आफ्नो उत्पादनमा लगाइएको प्रश्नचिह्न मेट्नकै लागि विकल्पको खोजीमा किसानहरू लागिपरेका छन्।

दैनिक लाखौं कारोबार हुने तरकारी खेतीबाट राम्रोसँग परिवार चलाएका छन्। अहिले भने आफ्नै घर, करेसाबारीमा उत्पादित तरकारी स्वादिलो नहुने र हानिकारक हुने चिन्ताले उनीहरूलाई सताएको छ।

किसानहरू भन्छन्, हामीले विषादीरहित तरकारी खेती गरेको भने पनि कोही पत्याउनेवाला

कोसेवालीको स्याहारसुसारमा लागेका काभ्रे साँगाका किसान

तस्वीर: ईश्वरी

जिल्ला कृषि विकास कार्यालय काभ्रेका कृषि प्रचार-प्रसार अधिकृत नरेश घिमिरेका अनुसार साँगामा दिगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रमले काम थालेपछि माटोको सुधार भइरहेको छ। अहिले त्यहाँको जग्गामा किसानले एक रोपनीमा १६ देखि २० हजार रुपैयाँसम्म कोसेवालीबाट मात्रै आम्दानी गर्न थालेका छन्।

किसानहरूले माटो सुधार गर्ने, गोठेमल बनाउने, बीउ उत्पादन गर्ने, कोसेवाली लगाउने र अन्य तरकारी खेतीबाट समेत आम्दानी गर्न थालेका छन्। त्यहाँ एकीकृत खाद्य तत्व व्यवस्थापनसमेत गरिएको छ। अधिकृत घिमिरे भन्नुहुन्छ- रासायनिक मललाई सन्तुलन गराई

रासायनिक मलको विकल्प

छैनन्। तर हामी एक दिन प्रमाणित गरेर देखाइदिन्छौं। त्यसका लागि हामीले विकल्पमा मल तयार पारेका छौं।

रासायनिक मलको विकल्पका रूपमा कम्पोस्ट मल सुरु गरिएको छ। विभिन्न संघ-संस्थाले तरकारी खेतीका लागि कम्पोस्ट मल बनाउन सिकाएपछि किसानहरू त्यसतर्फ आकर्षित भएका छन्।

गाइभैसीको गाहुँत, क्याक्टुके, असुरो, धतुरो, सिस्नु, बकाइनो, नीमजस्ता भारपात मिलाएर मल बनाइएको छ। स्थानीय कृषक विनोद न्यौपाने भन्छन्- अहिले अत्यधिक विषादी प्रयोग गर्ने किसानको भावना परिवर्तन हुन थालेको छ। अहिले पाँचखाल, बालुवा, अनेकोट, पात्लेखेत लगायतका गाउँका किसानहरू मिलेर विषादीरहित मल तयार गरी बिक्री गर्न पनि थालेका छन्।

गत वर्षदेखि नै संगठित र संस्थागत रूपमा रासायनिक मलको विकल्पमा कम्पोस्ट, गोठेमल र वैकल्पिक मल बनाउने कार्यमा जुटेका किसानहरूले

वर्षदेखि प्रयोग गरिँदै आएको रासायनिमक मल र विषादी हटाउन ठूलो कसरत गर्नुपरेको थियो।

ग्रामीण बहुउद्देश्यीय कृषि सहकारी संस्थामा संलग्न २५ उत्साहीमध्ये पाँचखाल- ७ का मिठाराम दुलालले त जापानमा गएर अर्गानिक मलको विषयमा एक महिने तालिम पनि लिइसकेका छन्।

उनका अनुसार समूहमा आवद्ध किसानहरूले उत्पादन गरेको कम्पोस्ट मल र रासायनिक मल २१ हजार किलो बिक्री गरिसकेका छन्। स्थानीय किसानहरूलाई त्यस्तो मल सहूलियत दरमा दिने गरिएको छ।

दुलालले उत्पादन गर्ने मल यहाँमात्र होइन अब त जिल्लाबाहिर पनि निकासी हुन थालेको छ। आफूले काठमाडौंको नर्सरीलाई उक्त मल प्रतिकिलो २० रुपैयाँमा बेच्ने गरेको दुलालले बताए। १ हजार किलो मल तयार पार्ने सूत्रअनुसार कम्पोस्ट मल ५ सय २३ केजी, ढुटो ६० किलो, पिना २० किलो, लेयर्स कुखुराको सुली २ सय ३३ किलो, हड्डीको धुलो ३० किलो, निमपत्ता ३० किलो, असुरो ३०

सर्वप्रथम माटो सुधार गर्नुपर्छ। त्यसपछि लगाइने कोसेवाली तथा अन्यवाली राम्रो हुन्छ।

कृषक पाठशालामा आवद्ध साँगाकी कृषक निर्मला भन्छिन्- अहिलेसम्म राम्रो छ, आफ्नो बारीमा उत्पादित बकुल्लाले राम्रो बजार पाएको छ। नमुना कृषकका रूपमा चिनिने निर्मलाले आफ्नो तरकारी खेतीमा रासायनिक मल र विषादी प्रयोग गरेकी छैनन्। दिगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रमअन्तर्गत किसानलाई कोसेवालीका बीउ वितरण गर्नेमात्र होइन, बेलाबेलामा परामर्शसमेत गरिन्छ, स्थानीय अग्रज कृषक विमलनारायण नापितले भने।

केराउ, बकुल्ला, सिमीजस्ता कोसेवाली र अन्य तरकारीहरूमा आलु, काउली, बन्दा, मूला, फर्सी, काँक्रोले साँगामा सधै हरियाली छाउँछ, किसानहरूले माटोमा गरेको मेहनतअनुसारको कमाइ गर्न सकेको नापितले बताए।

कोसेवालीका लागि नाम चलेको साँगामा आरकेल र सिक्किम जातका केराउ लगाइएको छ। भटमास, केराउ, बोडी, सिमी, बकुल्लाजस्ता गेडागुडी उपभोक्ताहरूले मन पराउने

र बेच्नका लागि समस्या नहुने किसानहरू बताउँछन्। निर्मला भन्छिन्- हामीले गुणस्तरीय उत्पादन गर्नुपर्छ, व्यापारीहरू घरमै आउँछन्। तर कहिलेकाँही बजार भाउ थाहा नहुँदा बीचका व्यापारीहरू मोटाउँछन् जुन अत्यन्तै दुःखद हुन्छ।

तीन छोरी र एक छोराकी आमा निर्मलाले कोसेवालीको आम्दानीबाट उनीहरूको पठन-पाठनको व्यवस्था राम्रोसँग गरेकी छन्। बकुल्लाको खेती उनका लागि बरदानै भएको छ।

■ ईश्वरी ओझा

किलो, तीतोपाती ३० किलो, बकाइनो ३० किलो, गाईभैसीको गाहुँत ५८ लिटर, ईएम ६ सय २५ मिलिलिटर र सखर ६ सय २५ ग्राम मिलाएर उक्त मल तयार पार्न सकिन्छ।

कृषक मिठाराम दुलालका अनुसार १ रोपनीमा लगाएको तरकारी वालीमा आलुखेतीका लागि ३ सय केजी र अरु बन्दा, काउली, खुर्सानी, भन्टा, गोलभेंडालगायतका तरकारी खेतीका लागि ५ सय ग्राम मल राख्ने गरिन्छ।

किसानहरूले तरकारी वालीमा कीरा लाग्दा साइपर मेथ्रिन, नुवाड, फेनफेन डाइक्लोरोमस र ढुसीजन्य रोकथामका लागि इन्डोमिल एम् ४५ आईएम् ४५ (मेन्कोजीव) र भिटामिनका रूपमा मल्टिप्लेक्स र मिराकुलानजस्ता विषादी प्रयोग गर्दै आएका छन्। तर दुलालले भने यस्ता विषादी र रासायनिक मल कम गर्न थालेका छन्। उनी यसको विकल्पको रूपमा ल्याइएको मल निश्चित रूपमा सहयोगी बताउँछन्।

जिल्ला कृषि विकास कार्यालय काभ्रेका वाली संरक्षण अधिकृत पुरुषोत्तम दवाडी विषादी-रहित तरकारी खेती गर्न किसानलाई प्रेरित गर्नुपर्ने बताउनुहुन्छ।